

FOLYAMATOS JÖVŐIDŐ-KÉPZŐ AZ UKRÁNBAN: SZUFFIXUM, KLITIKUM VAGY SEGÉDIGE?

Symkovych Oksana

Bevezetés

Ebben a tanulmányban¹ bemutatom a folyamatos jövő idejű igealakok közötti eltéréseket az ukrán nyelvben, mégpedig azt, hogy a sztenderd ukránban ez a segédigéből grammatikalizálódott jövőidő-képző egy affixum, egyes dialektusokban pedig megőrizte a segédige tulajdonságait. Az első részben bemutatom a téma szakirodalmi hátterét, a második részben – a jövőidő-képző tulajdonságait a sztenderd ukránban. A tanulmány harmadik része a folyamatos jövőidő-képző segédigét mutatja be az ukrán nyelv északnyugati dialektusaiban.

1. Szakirodalmi áttekintés

Az ukrán nyelvben nagyon könnyű felismerni a folyamatos és befejezett ige-
ket, főleg múlt időben. A befejezett igtét folyamatos igéből képezzük prefixum segédigével, amint ez az (1)-es példában látható.

- (1) a. *Ja*   *čytav*   *knyhu.*
      ÉN.NOM   olvas.PST.1SG.IMP   könyv.ACC
      'Én könyvet olvastam / olvastam a könyvet.'
      b. *Ja*   *pročytav*   *knyhu.*
      ÉN.NOM   olvas.PST.1SG.PERF   könyv.ACC
      'Én elolvastam a könyvet / egy könyvet.'

Ha egy ilyen prefixumot egy jelen idejű folyamatos igealakhoz csatolunk, akkor egy jövő idejű perfektív alakot kapunk.

---

¹ Egy véletlen egybeesés okán ez a tanulmány, valamint az alapját képező korábbi előadás (Nyelvészdoktoranduszok XXI. Országos Konferenciája, 2017. november 29-30., Szeged) ugyanazt a jelenségekört tárgyalja, mint Zoltán András Szegeden, szintén 2017 őszén (de egy másik konferencián) elhangzott előadása és 2018 áprilisában megjelent cikke. Köszönöm Kocsis Mihálynak, hogy felhívta a figyelmemet erre az egybeesésre, és hogy tanácsaival, észrevételeivel hozzájárult e tanulmány minőségének a javulásához.

- (2) a. *Ja čytaju knyhu.*
 Ēn.NOM olvas.PRES.1SG.IMP könyv.ACC
 'Ēn olvasom a könyvet / olvasok egy könyvet.'
 b. *Ja pročytaju knyhu.*
 Ēn.NOM olvas.FUT.1SG.PERF könyv.ACC
 'Ēn elolvasom a könyvet / elolasok egy könyvet.'

Ami a folyamatos jövő időt illeti, ezt kétféleképpen fejezhetjük ki: egy ragozott jövő idejű létige és egy főnévi igenév kombinációjával ((3)-as példa), valamint azzal a morfémmal, amit a hagyományos ukrán leíró nyelvészeti szakirodalomban jövőidő-képző szuffixumként ismernek, néhány külföldi nyelvész szerint klitikum, a nyugat-ukrajnai dialektusokban használt változata szintén klitikumként ismert és a mai ukránban használt változata a proto-szláv 'fog' jelentésű igéből grammatikalizálódott ((4)-es példa).

- (3) *Ja budu čytaty knyhu.*
 Ēn.NOM létige.FUT.1SG olvas.INF könyv.ACC
 'Ēn olvasni fogom a könyvet / olvasni fogok egy könyvet.'
 (4) *Ja čytatymu knyhu.*
 Ēn.NOM olvas.FUT.1SG.IMP könyv.ACC
 'Ēn olvasni fogom a könyvet / olvasni fogok egy könyvet.'

Danylenko (2011) átfogó tipológiai tanulmányában az ukrán folyamatos jövő idejű igealak eredetéről is ír. Ez az igealak a szakirodalomban leginkább szintetikus jövő idejű igealakként ismert, azonban Danylenko szerint korántsem ilyen egyszerű meghatározni ennek az igealaknak a szerkezetét. Ahogyan az a (4)-es példából kiderült, az imperfektív főnévi igenévhez csatoljuk a jövőidő-képző morfémmát. Ez a bizonyos morféma egy jelenleg már nem használt jelen idejű segédigéből keletkezett. Danylenko szerint az ukrán folyamatos jövő idejű igealak szerkezete hasonlít az újlatin nyelvekben használt szintetikus jövő idejű igealakokhoz, azonban az ukrán alak kizárólag folyamatos igeek esetében használható.

Danylenko továbbá felhívja a figyelmet arra, hogy a szóban forgó igealak korábbi elemzéseiben, többek között Dahl írásaiban, elsősorban Dahl (2000)-ben, tévesen a módbeli segédigeként is funkcionáló birtoklást kifejező igét nevezik meg mint az igealakban használt morféma nyelvtörténeti „elődjét”. Dahl volt az első nyugati nyelvész, aki felfigyelt az újlatin és az ukrán szintetikus jövő idejű igealakok között hasonlóságokra, mégpedig arra, hogy mindkét esetben a jövőidő-képző morféma egy segédigéből grammatikalizálódott. Az újlatin nyelvek esetében ez a birtoklást kifejező ige volt, azonban az ukrán

nyelvű igealakban használt utótag az *jety* (jelentése: ‘fog’, ‘megfog’, ‘megtart’) igéből grammatikalizálódott, amely egy ideig segédigeként funkcionált, mielőtt jövőidő-képző morfémmá vált.

Vykhovanets–Horodenska (2004) szerint a jelenlegi szintetikus jövő idejű alak az egykori perifrasztikus szerkezetből alakult ki, a segédige suffixummá grammatikalizálódott (*-m-*), ahhoz adjuk hozzá a személyragokat. Elemzésükben felhívják a figyelmet arra, hogy nincs jelentésbeli különbség a szintetikus és a létigés jövő idejű alak között, valamint a sztenderd ukrán nyelvben és a dialektusokban használt jövő idejű igealakok között. Ez a magyarázat szinte megegyezik Bilogyid (1969) elemzésével, ahol az *-m-* szintén egy jövőidő-képző suffixum, amihez hozzáadjuk a személyragokat.

Danylenko (2011) hiányolja Vykhovanets és Horodenska elemzésében a délnyugat-ukrajnai írók műveiből származó példákat, szerinte a szerzők elfogultak, hiszen csak olyan példákat sorolnak fel, amelyek igazolják álláspontjukat, leginkább azokból az észak- és közép-ukrajnai dialektusokból, amelyek a mai sztenderd ukrán nyelv alapját képezik.

Annak ellenére, hogy korábban Potebnya (1958) már felfigyelt arra, hogy a sztenderd ukránnal ellentétben, egyes dialektusokban a jövőidő-képző előfordulhat a főnévi igenév előtti és utáni pozícióban is, Danylenko (2011) előtt ez a tény csak elvétve került szóba az ukrán jövő idejű igealakokat tárgyaló írásokban.

Bevzenko (1997) szerint a sztenderd ukrán nyelvben a létigés és a szintetikus jövő idejű igealaknak nem azonos a jelentése, bizonyos kontextusokban észrevehető a különbség, elsősorban a két segédige közötti jelentésbeli eltérések miatt. Szerinte a szintetikus alakot akkor részesítik előnyben a beszélők, amikor a cselekvés kezdetét akarják hangsúlyozni, a létigés alakot pedig akkor használják, amikor általánosságban beszélnek egy folyamatos cselekvésről a jövőben, amikor az alany szerepét hangsúlyozzák, vagy amikor a folyamatos cselekvés várható eredményeként fennáll egy befejezett passzív cselekvés valószínűsége. Mindezt annak ellenére állítja, hogy Shevelov és Potebnya már évtizedekkel korábban megcáfolták ezeket az állításokat.

Shevelov (1951, 1963) szerint a szintetikus jövő idejű alak már rég elvesztette a fent említett jelentésbeli sajátosságait a sztenderd ukrán nyelvben, csupán a dialektusokban figyelhető meg a szemantikai különbség a két alak között, leginkább irodalmi alkotásokban. Shevelov szerint az *-m-* nem egy jövőidő-képző suffixum, amihez személyragot csatolunk, hanem ezt a főnévi igenévhez csatolt "elemet" egyetlen morfémaként kell vizsgálni. Nem sorolja ezt a morfémat sem a suffixumokhoz, sem a klitikumokhoz, azonban hangsúlyozza,

hogy célszerű lenne külön vizsgálni a sztenderd ukránban használt szintetikus jövő idejű alakot és a délnyugati dialektusokban előforduló változatát.

Potebnya (1888/1958) szerint jelentésbeli különbségekről csak a két jövő idejű igealak kialakulásának és történetének kontextusában beszélhetünk, az *imaty* segédige fokozatosan elveszítette a szemantikai tulajdonságait és jövő-idő-képző morfémává vált. Egyes dialektusokban ez folyamat még tart – a jövőidő-képző előfordulhat a főnévi igenév előtti és utáni pozícióban egyaránt.

A korábban már említett Danylenko (2011) szerint a szóban forgó jövőidő-képző egyértelműen klitikum, nem nevezhető szuffixumnak, akkor sem, ha főnévi igenév után használjuk – erre utal az is, hogy visszaható és egyéb *-sja* utótaggal képzett igék esetében a *-sja* előtt használjuk – itt a klitikumok hierarchikus sorrendjéről van szó. Ugyanez megfigyelhető a nyugat-ukrajnai dialektusokban és a ruszin nyelvben a múlt idejű klitikumok esetében: *spivav-jem* ‘énekeltem’, *smijav-jem-sja* ‘nevettem’. Tehát, Danylenko a sztenderd ukránban és a dialektusokban is klitikumnak tekinti ezt a jövőidő-képzőt, de írásaiiban leginkább a dialektusokra koncentrál. Szerinte ez a klitikum jelenleg „fél-út” van a szuffixummá válás folyamatában.

Ami a szóban forgó jövőidő-képző eredetét illeti, a felsorolt szerzők nagy része egyetért abban, hogy ez az elem egy protoszláv segédigéből grammatikalizálódott, azonban néhányan tévesen birtoklást kifejező igeiként azonosítják azt a bizonyos segédigét. Danylenko (2012) részletesen kifejtette ennek a tévedésnek az okait, l. a jelen tanulmány 3. részét.

Mykhaylyk (2010) megjegyzi, hogy a vizsgált jövő idejű alaknak a kialakulása ellentmond annak az általánosan elfogadott állításnak, miszerint egyes összefüggés figyelhető meg a morféma sorrendje és azon szavak sorrendje között, amelyekből ezek a morféma grammatikalizálódtak. Nincs adat arról, hogy az ukrán nyelvben elsődlegesen a VAux szórendet használták volna, ebben jövő idejű igealakban mégis az Ige+affixum sorrend alakult ki. Mykhaylyk szerint a sztenderd ukránban és az északnyugati dialektusokban használt imperfektív jövő idő között az a lényeges eltérés figyelhető meg, hogy a sztenderd ukránban a grammatikalizáció már befejeződött, a dialektusokban pedig még folyamatban van. Azonban, akárcsak a fent említett nyelvészek, ő sem tér ki arra, hogy a dialektusokban a jövőidő-képző jelenleg is segédigeként viselkedik.

Andersen (2006) az ukrán és a magyar folyamatos jövő idejű igealakok közötti hasonlóságra hívja fel a figyelmet, mégpedig arra, hogy a magyar nyelvben is a *fog* igit használjuk a folyamatos jövő idő kifejezésére:

(5) Pali javítani fogja az öreg órát.

Szerinte ez nem egy véletlen egybeesés, a magyar és ukrán folyamatos jövő idejű alakok közötti hasonlóságok nem egymástól független változások során jöttek létre, hanem az egyik nyelv átvehette a másik nyelv jövő idejű alakját. Andersen felhívja a figyelmet arra, hogy a magyarok a 900-as években telepedtek le a pannóniai szlávok által lakott területeken, amikor a szláv igeaspektus-rendszer már kialakult. Tekintve, hogy a magyar nyelvet egy korábbi szláv szubsztrátumban beszélik és egy évezreden át szláv nyelvek vették körül, Andersen szerint ésszerű azt feltételezni, hogy nem csak a magyar nyelv aspektusrendszere, de a folyamatos jövő idő kifejezésére szolgáló segédige is a több évszázados magyar-szláv kétnyelvűség hatásait tükrözi.

2. Folyamatos jövő idejű igealak a sztenderd ukránban

Az ukrán szintetikus jövő idejű igealak kapcsán a legtöbb nyelvész egyetért abban, hogy ennek az igealaknak a jelentése megegyezik a létigés igealak jelentésével. Az alábbi példamondatban az egyik jövő idejű cselekvést szintetikus igealakkal fejeztem ki, a másikat pedig perifrasztikusan, majd a következő példamondatban felcseréltem az igék sorrendjét, azonban a mondat jelentése nem változott meg, mindkét esetben a két cselekvés egy időben történik, függetlenül attól, hogy a létigés vagy a szintetikus jövő idejű igealakot használtam-e.

- (6) a. *Vin* *sydityme* *u parku,* *a* *l'udy*
Ő.MASC.NOM ül.3SG.FUT.IMPERF park.LOC és emberek.NOM
budut' *proxodyty* *poriad.*
létige.3PL.FUT elhalad.INF.IMPERF mellett
b. *Vin* *bude* *sydity* *u parku,*
Ő.MASC.NOM létige.3PL.FUT ül.INF.IMPERF park.LOC
a *l'udy* *proxodytymut'* *poriad*
és emberek.NOM elhalad. 3SG.FUT.IMPERF mellett
'Ő a parkban fog ülni, az emberek pedig elhaladnak mellette.'

A *szintetikus jövő* megnevezés Danylenko (2012) szerint félrevezető, hiszen a segédige grammatikalizációja még nem ment végbe teljes mértékben. Sőt, a 3. részben bemutatott korpuszadatok arra utalnak, hogy sok esetben a klitikumnak nevezett elemet továbbra is segédigeként használják a dialektusok beszélői.

Ami a szóban forgó igealak sztenderd ukránban használt változatát illeti, annak ellenére, hogy Danylenko több írásában is klitikumként utal a jövőidő-képzőre, az ukrán szakirodalom legtöbbször mégis szuffixumként említi.

Zwicky (1977) klasszikus írása szerint egy affixumot egy bizonyos szó-fajhoz tartozó szóhoz vagy morféma-hoz csatolunk szintaktikailag és fonológiai, ezért sok, korábban klitikumnak mondott elemről kiderülhet, hogy valójában affixumok.

Egy újabb érv amellett, hogy a folyamatos jövőidő-képző nem egy segédige-klitikum az, hogy Zwicky szerint egy segédige-klitikum a teljes segédige opcionálisan használt rövidebb változata. Tehát, ha egy szót használhatunk a teljes segédige-alakkal, akkor használhatjuk a klitikummal is. De az ukrán folyamatos jövő idő esetében a létigét nem nevezhetjük a szóban forgó jövőidő-képző teljes alakjának, hiszen ez egy teljesen eltérő ige, nem az, amelyből ez a képző grammatikalizálódott.

Zwicky és Pullum (1983)-ban további érveket találhatunk a klitikum-státusz ellen. Szerintük az alábbi tulajdonságok különböztetik meg a klitikumokat az affixumoktól:

- az affixumok „megválogatják”, hogy milyen típusú szavakhoz-szótövekhez kapcsolódnak, míg a klitikumok kevésbé „válogatósak”;
- affixumok esetében gyakoribbak a kivételek (nem használhatók bizonyos szavakkal-szótövekkel);
- a klitikumok követik a nyelv morfofonológiai szabályait, az affixumok nem mindig;
- affixumok esetében gyakrabban képződnek eltérő jelentésű szavak;
- klitikumot csatolhatunk olyan szóhoz, amely már tartalmaz klitikumokat, de affixumot nem.

Több érv szól amellett, hogy a sztenderd ukránban a jövőidő-képzőt affixumnak tekintjük: kizárólag imperfektív főnévi igenévvel használhatjuk, más igealakokkal nem, illetve, ennek a képzőnek nincs teljes segédige változata.

Az utolsó feltételt nem tudjuk biztosan ellenőrizni, mivel az ukrán nyelv klitikum-rendszere meglehetősen szegényes és nem tartalmaz inflexiós klitikumokat. Franks–King (2000) nagyon kevés ukrán klitikumszerű elemet sorolnak fel: a kizárólag múlt idejű igealakokkal előforduló kondicionális enklitikumot, valamint a klitikum tulajdonságokkal rendelkező tagadó és más partikulákat, de nem írnak egyetlen segédige-klitikumról sem a sztenderd ukránban.

Ami a Zwicky–Pullum (1983)-ban felsorolt többi, affixumokra jellemző tulajdonságot illeti, a jövőidő-képző esetében nem képződnek eltérő jelentésű

szavak és kivételek sem fordulnak elő – valamennyi imperfektív főnévi igenévből képezhetünk jövő idejű igealakot, beleértve a perfektív igeékből képzett ún. másodlagos imperfektív igeéket is (pl. *dopysuvatyme* – végig fog írni valamit.IMP).

Bár a folyamatos jövőidő-képzőre a sztenderd ukránban nem jellemző az összes Zwicky–Pullum (1983) által felsorolt affixum tulajdonság, mégis több érv szól az affixum státusz mellett, illetve Danylenko (2012) megállapítása mellett, miszerint a jövőidő-képző affixum grammatikalizációja még nem ment végbe teljesen.

Tehát, a jövőidő-képző a sztenderd ukránban nincs hatással az ige jelentésére, mindössze jövő idejűvé teszi a folyamatos igeszemléletű főnévi igenévet és személyraggal látja el azt.

(7) A folyamatos jövőidő-képző különböző alakjai és lexikai tételei:

- a. -mu: (↑TENSE) = FUT
(↑SUBJ PERS) = 1
(↑SUBJ NUM) = SG
- b. -meš: (↑TENSE) = FUT
(↑SUBJ PERS) = 2
(↑SUBJ NUM) = SG
- c. -me: (↑TENSE) = FUT
(↑SUBJ PERS) = 3
(↑SUBJ NUM) = SG
- d. -memo: (↑TENSE) = FUT
(↑SUBJ PERS) = 1
(↑SUBJ NUM) = PL
- e. -mete: (↑TENSE) = FUT
(↑SUBJ PERS) = 2
(↑SUBJ NUM) = PL
- f. -mut': (↑TENSE) = FUT
(↑SUBJ PERS) = 3
(↑SUBJ NUM) = PL

(8) Megszorítás: csak imperfektív főnévi igenévhez csatolhatjuk:

(↑ASPECT) =_c IMPERF

Szintetikus jövő időt nem képezhetünk perfektív főnévi igenévből: *napysaty* - *napysatymu, de képezhetünk ún. másodlagos imperfektív igéből: *pysaty-perepysaty-perepysuvaty*, (ír – átír.PERF – átír.IMPERF):

(9) *Vin zavtra perepysuvatyme tvir.*

Ő.NOM holnap átír.IMPERF.FUT fogalmazás.ACC

‘Ő holnap fogja átírni a fogalmazást.’

A fenti példamondatban a cselekvés folyamatos, nem tudjuk, hogy mikor kezdődik el és mikor ér véget, csak azt, hogy holnap folyamatban lesz.

Ezzel szemben, néhány északnyugat-ukrajnai dialektusban, a folyamatos jövőidő-képző segédigeként viselkedik.

3. Folyamatos jövő idejű igealak az ukrán nyelv északnyugati dialektusaiban

Két írást szeretnék kiemelni, amely ennek a szerkezetnek a tulajdonságait tárgyalja az ukrán északnyugati dialektusokban: Danylenko (2012), valamint Franks–King (2000). Mindkét forrásban klitikumként utalnak a vizsgált jövőidő-képzőre.

Danylenko (2012) megmagyarázza, hogy egyes nyelvészek miért tévesztetik össze a folyamatos jövő idő kifejezésére használt ‘fog’ jelentésű segédigét a birtoklást kifejező igével. Szerinte annak az okát, hogy miért azonosítják tévesen a *jimati* ‘fog’ igét úgy, mint birtoklást kifejező igét, a késői protoszláv időszakban (Late Common Slavic) kell keresni. A protoszlávban ugyanis három olyan ige volt, amelyek ugyanabból a **em-* igeből alakultak: a határozott imperfektív *jety ‘fog’, amelynek később számos prefixummal képzett perfektív alakja jelent meg, a határozatlan imperfektív *jimati ‘fog’, amelyhez nem csatolhattak prefixumot, valamint az imperfektív *jiměti ‘tart, birtokol’. Ezt a három igét gyakran összetévesztették a nyelvészek, leginkább a ragozott igealakok közötti átfedések miatt. Ez különösen igaz az óukrán *iměti* ‘birtokol’ és *jati* ‘fog’ igékre – mindkét igének a 3PL alakja *imut*’.

Danylenko (2012) részletesen bemutatja a folyamatos jövő idejű igealak kialakulását az ukrán nyelv délnyugati dialektusaiban és továbbra is kitarthat ennek az igealaknak az inszeptív interpretációja mellett, valamint amellett, hogy mind a sztenderd ukrán nyelvben, mind a szóban forgó dialektusokban (ahol a jövőidő-képző nem alkot egy szót az igével, valamint előfordulhat a főnévi igenév előtt és után egyaránt) segédige-klitikummal képezzük a folyamatos jövő időt, tehát valójában nem is nevezhetnénk szintetikus jövőidőnek.

Danylenko (2012) azzal sem ért egyet, hogy a létigével képzett és az ún. szintetikus jövő idejű igealakok stilisztikai variánsok lennének. Szerinte nem

csak morfológiai, de szemantikai eltérés is van a két alak között. Egy 19. századi alternatív interpretációra hivatkozik (Potebnya 1888/1958), amely viszonylag elterjedt volt az 1920-30-as években az ukrán nyelvészek között és szerint csupán a szovjet preskriptivizmus miatt szorult háttérbe. Bevenko (1997) „felélesztette” ezt az elméletet. Szerinte a létigés jövő idejű alak egy hosszantartó folyamatos jövő idejű cselekvést fejez ki, a ‘fog’ jelentésű segédigéből kialakult klitikummal képzett alak pedig inszeptív (inchoatív) cselekvést fejez ki. Ez az inszeptív jelentés, Danylenko szerint ma is megfigyelhető az archaikus délnyugat-ukrajnai dialektusokban. Az északi dialektusok szerint egy köztes pozíciót foglalnak el, mert ezekben már leginkább az ige után található a segédige-klitikum. Továbbá azt állítja, hogy az északkeleti dialektusokban is megfigyelhetők ezek a szemantikai eltérések, amit az alábbi példamondattal próbál bizonyítani:

- (10) *Vona j ne lajatymetcja j ni slova*
Ő.NOM (és) nem veszekszik.IMPERF.FUT.3SG és nem szó.SG.GEN
ne skaže.
nem mond.PERF.FUT

Danylenko alábbi angol nyelvű fordítást adja meg a fenti példamondathoz:

- (11) *She won't begin to scold and won't utter a word.*
‘Ő nem kezd el veszekedni (a jövőben) és nem szól majd egy szót sem.’

Ez az értelmezés meglehetősen önkényesnek tűnik, hiszen szövegkörnyezet híján nem derül ki, hogy a folyamatos cselekvés a jövőben fog-e elkezdődni vagy már a jelenben elkezdődött és a jövőben is folyamatban lesz. Így a fenti példamondat akár jelentheti azt is, hogy ‘Ő nem fog veszekedni és nem szól majd egy szót sem’.

Danylenko végül az alábbi két érvet sorakoztatja fel a folyamatos jövőidő-képző klitikumstátusza mellett:

(I). a főnévi igenévhez viszonyított pozíciójától függetlenül ez az elem segédige-klitikumként funkcionál. Szerinte a *-sja* utótag előtti pozíció lehetne talán az egyetlen érv a klitikum ellen, azonban ez sem elég meggyőző, hiszen a klitikumok sorrendje dialektusonként változó lehet. Utóbbi kijelentésében Ogonowski (1880)-ra hivatkozik, azonban nem mutat be példát egy eltérő klitikumsorrenddel.

(II). Azokban az esetekben, amikor a segédige-klitikum az ige utáni pozícióban található, nem történik egyszerűsítés, még azokban a dialektusokban sem, amelyekben többnyire a főnévi igenév rövidebb, *-t'* végződésű változata az elterjedtebb (*čytat'* – *čytatymu*, nem pedig *čytat'mu*), továbbá a jövőidő-

képző nem tűnik teljesen egységesnek a főnévi igenévvel, sem szemantikai-lag, sem morfoszintaktikailag. Itt Simovyč (1918)-at idézi, aki szerint a jövő-idő-képző és a főnévi igenév szemantikailag autonóm szavak.

Azonban, továbbra sincs bizonyíték arra, hogy ennek a jövő idejű alaknak inszeptív jelentése lenne a sztenderd ukránban vagy valamelyik dialektusban.

Az inszeptív értelmezés azért sem tűnik valószínűnek, mert az ukrán nyelvben, akárcsak az oroszban és a magyarban, van inszeptív (inchoatív) akcióminőség, amivel kifejezhető egy olyan cselekvés, amely a jövőben kezdődik el, sőt egy azon mondatban előfordulhat egy inszeptív ige és egy folyamatos jövő idejű igealak is:

- (12) *Skažy jomy ščos' smišne,*
 mond.SG.IMPERATIVE ő.MASC.DAT valami.ACC vicces.NEUT.ACC
vin zasmijet'sja i smijatymet'sja dovhó.
 ő.NOM nevet.3SG.FUT.INCHO és nevet.3SG.FUT.IMPERF sokáig
 'Mondj neki valami vicceset, ő elneveti magát (nevetni kezd) és
 sokáig fog nevetni.'

Az eddigi példamondatok alapján tehát úgy tűnik, hogy a folyamatos jövő idejű igealaknak az ukrán nyelv dialektusaiban sincs inszeptív jelentése, azonban ezt nem tudhatjuk biztosan, amíg nem áll rendelkezésre anyanyelvi beszélőktől származó adat erre vonatkozóan.

Franks–King (2000) a hucul dialektus klitikumrendszerét mutatják be, amely némileg hasonlít a lengyel nyelv klitikumrendszerére. Kiemelik a múlt idejű klitikumokat, valamint a jövő idejű igealakokat, amelyekre *inflected infinitive*-ként utalnak. Azonban meg sem említik, hogy ez az igealak a sztenderd ukrán nyelvben is jelen van. Továbbá, szerintük ezek a jövő idejű személyragok a korábbi „imaty” segédigéből erednek, azonban ezt az ígét tévesen birtoklást kifejező ígének nevezik. Tehát, ők is elkövetik azt a hibát, amire már Danylenko is felhívta a figyelmet, hogy összetévesztik a jövő idő kifejezésére használt segédigét a birtoklást kifejező ígével.

Franks és King szerint a jövőidő-képző egyértelműen klitikum, mert a *-sja* utótag előtt használjuk, akárcsak az első személyű segédige-klitikumokat a lengyelben. Egy táblázatban mutatják be a hucul dialektusban előforduló segédige-klitikumokat.

1. táblázat: Segédige-klitikumok a hucul dialektusban Franks–King (2000) szerint

	Jövő idő	Preteritum	Kondicionális
1sg	-mu	smy	bych
2sg	-meš	jes/s/s'	bys/bes
3sg	-me	-	by
1pl	-memo	smy	bysmo/besmo
2pl	-mete	jeste	byste/beste
3pl	-mut'	-	by

A második és a harmadik oszlopban található klitikumokkal ellentétben, az első oszlopban látható elemek valójában segédigeként viselkednek ebben és más északnyugati dialektusokban.

Danylenko (2012) megemlíti ugyan, hogy a jövőidő-képző nem csak a főnévi igenév utáni pozícióban, de előtte is előfordulhat: *mu braty* ‘elveszem, el fogom venni’, de arról már nem ír, hogy ez az elem valójában a segédige tulajdonságaival rendelkezik.

Erre utalnak a legnagyobb ukrán írott nyelvi korpusz 29 millió szavas szépirodalmi alkorpuszában² található példák is. Mivel még nem készült ukrán beszélt nyelvi korpusz, amely tartalmazna dialektusokból származó szövegmintákat, ezért ez a szépirodalmi alkorpusz az egyetlen adatforrás, ahol találhatunk az ukrán nyelv különböző dialektusain írt szövegeket. Az említett korpuszban olyan mondatokat kerestem, amelyekben a jövőidő-képző nem morfémaként, hanem önálló szóként van jelen. Összesen 69 alkalommal fordul elő ez a segédigés szerkezet, ebből 33 esetben a segédige megelőzi a főnévi igenevet, 20 mondatban a segédige a főnévi igenév után található, 16 esetben pedig egy főnév vagy határozószó található a segédige és a főnévi igenév között, mint a (13–14) példákban.

- (13) *Ščo, memo, donyky, bez mamy dijaty?*
 Nos, fog.1PL lányok.VOC nélkül anya.GEN cselekszik.INF.IMP
 ‘Nos, lányok, fogunk-e anya nélkül cselekedni?’

- (14) ... *vže ne mete hroši utrač’ety.*
 már nem fog.2PL pénz.ACC veszít.INF.IMPERF
 ‘... ön már nem fog pénzt veszíteni.’

² Az ukrán írott nyelvi korpusz valamennyi alkorpuszával az alábbi linken érhető el: <http://www.mova.info/corpus.aspx>

Steele (1978) definíciója szerint a segédige egy tagmondat olyan összetevője, amely:

- (i) az igétől különálló (egy klitikum vagy különálló szó, nem pedig affixum);
- (ii) igeidőt, igeaspektust és/vagy igemódot fejez ki;
- (iii) ugyanabban a tagmondatban található, mint az ige.

Kroeger (2004) szerint a segédigék leglényegesebb sajátossága, hogy nem funkcionálhatnak önálló predikátumként, nem lehetnek argumentumaik, mint a hagyományos igéknek. Egy segédige szemantikai tartalma inkább grammatikai, nem pedig lexikai, olyan jelentésbeli árnyalatok kifejezésére szolgál, amelyet más nyelvekben esetleg inflexiók affixumokkal is ki lehet fejezni: igeidőt, igeaspektust, igemódot stb. Az ukrán folyamatos jövő idő esetében pedig az az érdekes helyzet áll fenn, hogy a sztenderd nyelvben affixummal, néhány dialektusban pedig segédigével és főnévi igenévvel fejezzük ki ugyanazt a cselekvést.

Mivel a segédigék nem követelnek vonzatokat, ezért egy segédige nem jelenhet meg egyedüli igeként egy tagmondatban. Egy segédige a hagyományos ige kíséretében jelenik meg egy mondatban, ahol az utóbbi határozza meg a tranzitivitást, az argumentumok számát. Egy kérdésre adott válasz esetében mégis elfogadható egy olyan mondat, amely kizárólag egy segédigét tartalmaz. Egy ilyen elliptikus mondat látható a (15c) példában is.

- (15) a. *Vy xodyty mete na robotu ščodn'a?*
 Ti/önök.NOM jár.INF fog.2PL.IMPERF munka.SG.LOC mindennap
 'Ti/önök mindennap munkába fogtok/fognak járni?'
- b. *Vy mete xodyty na robotu ščodn'a?*
 Ti/önök.NOM fog.2PL.IMPERF jár.INF munka.SG.LOC mindennap
 'Ti/önök mindennap munkába fogtok/fognak járni?'
- c. *Tak, memo.*
 Igen fog.1PL.
 'Igen, fogunk.'

A (15c) példában a segédigével adunk igenlő választ a feltett kérdésre, továbbá a (15a-b) példamondatokban a jövő idejű igealak jövőbeli folyamatos és ismétlődő cselekvést fejez ki. Ezzel szemben, egy inchoatív akcióminőséget kifejező igével nem használhatunk ismétlődő cselekvésre utaló határozószót.

Az ukrán nyelv északnyugati dialektusaiban tehát a jövőidő-képző segédigeként funkcionál. A példamondatok fordításából az is látszik, hogy a dialektusokban használt folyamatos jövő idejű igealak és magyar *fog*

segédigével képzett folyamatos jövő idő között aligha van jelentésbeli eltérés. A segédigék tulajdonságai mégis eltérnek: a magyar *fog* ige predikátumként is funkcionálhat egy mondatban (jelen és múlt időben), ezzel szemben az ukrán *mu/meš* csakis segédige lehet és nincs infinitívusz alakja sem.

Összefoglalás

A folyamatos jövő idejű igealak az ukrán nyelvben elsősorban azért érdekes, mert affixummal fejezzük ki a sztenderd ukránban, egyes dialektusokban pedig továbbra is segédigeként van jelen. Az ukrán nyelv különböző dialektusai többnyire csak szóösszetételükben térnek el a sztenderd ukrántól, nagyon kevés mondattani eltérés figyelhető meg közöttük. Az ebben a tanulmányban bemutatott eltérés azért is érdekes lehet, mert a dialektusokban segédigeként funkcionáló *mu/meš* a ruszin nyelvben (amely a legtöbb ukrán nyelvész szerint valójában nem is önálló nyelv, csak az ukrán nyelv egy dialektusa) nem segédigeként, hanem hagyományos igeiként van jelen, továbbá megőrizte korábbi, protoszláv alakját: *imaty/imyty* és jelentését: ‘fog, megfog, megtart, elfog’. A folyamatos jövő időt ebben a nyelvben kizárólag a fent bemutatott, ukránnal megegyező létéigés szerkezettel lehet.

További kutatásaimban ezeket az eltéréseket generatív keretben szeretném megvizsgálni. A magyar *fog* igével képzett jövő idejű alak tulajdonságait Laczkó (2014) vizsgálta meg lexikalista keretben, Holloway King (1995) pedig az orosz létéigés imperfektív jövő idő mondattanai sajátosságait vizsgálta. Ennek a szerkezetnek a tulajdonságai megegyeznek az ukrán és az orosz nyelvben. Azonban az ukrán szintetikus jövő idejű alakról, annak egyes dialektusokban használt segédigés változatáról és ennek a segédigének a ruszin változatáról még nem készült ilyen elemzés.

Hivatkozások

- Andersen, Henning 2006. Periphrastic Futures in Slavic: Divergence and Convergence. In Kerstin Eksell – Thora Vinther (szerk.) *Change in Verbal Systems: Issues in Explanation*. Bern, Peter Lang, 9–45.
- Bevzenko, Stepan 1997. Formy vyjavu majbutnioji diji v ukrajins’kyx dialektax. *Ukrajins’kyj dialektolohičnyj zbirnyk*. Kyjiv, Dovira.
- Bilodid, Ivan 1969. *Sučasna ukrajins’ka literaturna mova: Morfolohija*. Kyjiv, Naukova dumka.
- Dahl, Östen 2000. The Grammar of Future Time Reference in European Languages. In Östen Dahl (szerk.) *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin, New York, Mouton de Gruyter.

- Danylenko, Andriy 2011. Is there any inflectional future in East Slavic? A case of Ukrainian against Romance reopened. In Nomachi, Motoki (szerk.) *Grammaticalization in Slavic Languages*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 147–177.
- Danylenko, Andriy 2012. Auxiliary Clitics in Southwest Ukrainian: Questions of Chronology, Areal Distribution, and Grammaticalization. *Journal of Slavic Linguistics* **20**(1): 3–34.
- Franks, Steven – Holloway King, Tracy 2000. *A Handbook of Slavic Clitics*. New York, Oxford, Oxford University Press.
- Holloway King, Tracy 1995. *Configuring Topic and Focus in Russian. Dissertations in Linguistic*. Stanford, Center for the Study of Language and Information, CSLI.
- Kroeger, Paul 2004. *Analyzing Syntax: A Lexical-Functional Approach*. Stanford, CA, Stanford University Press.
- Laczko Tibor 2014. On verbs, auxiliaries and Hungarian sentence structure in LFG. *Argumentum* **10**: 421–438.
- Mykhaylyk, Roksolana 2010. Diachronic universals and morpheme order in the Ukrainian synthetic imperfective future. *Morphology* **20**: 359–380.
- Ogonowski, Emil 1880. *Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*. L'viv, Ševčenko-Verein.
- Potebnja, Aleksandr 1888, 1958. *Iz zapisok po russkoj grammatike, 1–2. kötet*. Moszkva, Učpedgiz.
- Ševelov, Yuriy 1951, 2009. *Narys Sučasnoji Ukrayins'koyi Literaurnoyi Movy*. Kyiv, Tempora.
- Simovyč, Vasyl' 1918. *Hramatyka ukrajins'koyi movy: Dlja samonavčannja v dopomohu škil'nij nauci*. Kyiv, Ukrayins'ka nakladnia.
- Steele, Susan 1978. The category AUX as a language universal. In Joseph Greenberg és mtsai (szerk.) *Universals of Human Language: Word Structure*. Stanford, CA, Stanford University Press, 7–45.
- Vyxovaneč', Ivan – Horodens'ka, Kateryna 2004. *Teoretyčna morfolohija ukrajins'koyi movy*. Kyiv, Pul'sary.
- Zoltán András 2018. A fog segédige szláv párhuzamai. *Velencétől Dubrovnigig: Köszöntő kötet Vig István tiszteletére. Opera Slavica Budapestinensia Symposia Slavica*. ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, Budapest, 251–264.
- Zwicky, Arnold 1977. *On Clitics*. Bloomington, IN, Indiana University Linguistics Club.
- Zwicky, Arnold – Pullum, Geoffrey 1983. Cliticization vs. inflection: English n't". *Language* **59**(3): 502–513.